

Sosit de la Paris, în toamna anului 1913, într-un București agitat de mărunte înfruntări politice de club, Octavian Goga prezintă Comitetului de lectură al Teatrului Național o dramă în trei acte. În memorabila ședință din 15 noiembrie, directorul A. Davila încredințează direcția de scenă lui C. Nottara și fixează o distribuție de prim rang.

Puțini știau însă că „*Domnul notar*”, dramă în trei acte din viața Ardealului, reprezenta un răspuns literar la manevrele parlamentare ale contelui Tisza István. Erau pe cale să eșueze tratativele Comitetului Național Român din Ardeal cu liderii budapeșteni și cu demnitarii chezaro-crăiești ai Vienei, opaclă la doleanțele românești (pe larg, N. Iorga — *Istoria românilor*, X, Intregitorii, Buc., 1939). În timp ce drumurile deputaților români fideli cauzei naționale se încrușișau între Pesta, Viena, Cluj, Sibiu, „fe-

didase, în 1910, la Chișineu (Arad), pentru Parlament. Fusesse înfrînt de baronul Wenkhein, care dezlănțuise, în complicitate cu autoritățile, o cruntă teroare. Peste ani, poetul își va aminti: „Candidat de deputat în județul Arad, trei luni de propagandă electorală mi-au dat prilejul să văd multe taine. Am crezut că sint dator să dau acest tablou de frământare interioară a noastră, sub apăsarea unei idei de stat străin”.

Đin aceste preocupări a ieșit *Domnul notar*. (O. Goga — *Fragmente autobiografice*, în vol. *Discursuri*, Cartea Românească, f.a.). Acțiunea se petrece în satul Lunca, în ajunul alegerilor pentru Cameră. Notarul Traian Văleanu, arivist și corupt, îl susține pe candidatul oficial, Ieronim Blezu, aservit monarhiei. În ura sa demențială față de sătenii partizani ai patriotului Ioniță Florian, notarul asmute

Centenar Goga

„DOMNUL NOTAR“

— o dramă a
conștiinței naționale

Ion Petrescu în rolul
Nicolae Borza. Pictură de
Ion Teodorescu-Sion,
Muzeul Teatrului Național

ciorul popii din Rășinari” pregătea, la București, o energică luare de atitudine.

Poetul revendicărilor naționale ale românilor de peste munți se lansase spectaculos prin *Poezii*, în 1905 (premiul „Năsturel-Herescu” al Academiei, raportor Titu Maiorescu), prin volumele *Ne cheamă pământul* (1909) și *Din umbra zidurilor* (1913). Avea să fie ales, peste câteva luni, membru corespondent al Academiei Române. Goga intră în dramaturgie tot ca poet al „pătimirii noastre”, socotindu-se și în teatru un tribun al țărănilor: „Într-un sat de țărani uscățivi și ațoși gășiți toată galeria marilor chinuiți... și pe Hamlet, și pe Polonius, și pe Ofelia, pe toți... Sint îmbrăcați în ițari, sau în cămăși cu alțițe, mai barbari, poate, dar sint ei, așa cum trăiesc în toate mințile” (apud Ion Dodu Bălan — *Octavian Goga*, Minerva, 1971).

Subiectul piesei era inspirat dintr-un moment al biografiei autorului. Goga can-

jandarmii, care comit atrocități. E maltratată din ordinul notarului chiar socrul acestuia, baciul Nicolae Borza, înșelat în buna sa credință, cu pământurile risipite. Alegerile, scăldate în sînge nevinovat, ridică oamenii la revoltă și, în numele poporului batjocorit, baciul Borza face dreptate. Notarul plătește cu viața rătăcirea politică, trădarea și umilirea neamului său. (În anul premierei, 1914, piesa cunoaște patru ediții. Cf. textul ediției critice îngrijite de Ion Dodu Bălan, *Octavian Goga — Opere III. Teatru*, Minerva, 1972.)

Este meritul excelentului monograf al poetului, Ion Dodu Bălan (op. cit.), de a fi risipit o prejudecată a criticii, observînd cu pătrundere: „Piesa lui Goga are în centrul ei o problemă fundamentală pentru epoca respectivă, cînd o parte a politicienilor din Transilvania se orientau pe calea luptei parlamentare. Într-o atare împrejurare concret-istorică, pe poetul

«pălimirii noastre» se preocupă de probleme deosebit de grave : deznaționalizarea, vinderea conștiinței naționale, pactizarea unei părți din intelectualitatea transilvană cu asupritorii (...) Piesa n-are nici o notă naționalistă. Afară de jandarmi cu baionetă, simbol al statului chezaro-crăiesc asupritor, nici un personaj de altă naționalitate nu apare în piesă zugrăvit în mod critic».

Premiera, în jurul căreia se făcuse o agitație mai mult orală (ziarele menajaseră susceptibilitatea imperiului vecin !), are loc duminică 16 februarie 1914. Costumele fuseseră cumpărate din Sibiu ; catrințele, șerparele, briiele, aduse din Orăștie ; Goga însuși procurase de la Viena uniforme jandarmilor și ajutase actorii să dea cadență ardeleană dialogurilor. (cf. Ioan Massoff — *Teatrul românesc. Proviră istorică*, V, Minerva, 1974.) Numeroasa distribuție cuprindea pe Romuald Bulfinski (Traian Văleanu), Ion Petrescu (Nicolae Borza), C. Duțulescu (Ieronim Blezu), Ion Brezeanu (Mitrui), Gh. Ciprian (Toderăș), Ana Luca (Ana), Zaharia Bârsan (Nicoară) etc. Scenele de masă erau animate de alți actori de seamă ai primei noastre scene.

Liviu Rebreanu declara, în *Rampa*, după spectacol : „Cea mai caldă și cea mai entuziastă seară de teatru pe care am pomenit-o până acum”. Într-adevăr, seară triumfală ca aceasta, rar cunoscută gloriosul Național ! Publicul, ovaționind piesa, manifestă pentru deplina unitate națională. Eugen Lovinescu ne-a lăsat pagina cea mai vibrantă despre eveniment : „Succesul *Domnului notar* a amintit succesul întâiului volum de versuri al poetului. Entuziasm în sală. *La arme ! și Deșteaptă-te, române !*, sus, în galeria înflăcărată ; mișcare în presa de aici și de dincolo ; banchete la București și la Sibiu ; intervenția unei puteri străine, frica dezlipirii României de la politica Triplei alianțe ; serbări în folosul Ligii culturale, cununi de laur...., în scurt, toate vinturile prielnice, ce suflaseră în pinzele întâiului volum, au suflat și de data aceasta, și cu drept cuvânt, și asupra *Domnului notar*, care, punind o problemă națională înainte de a pune una estetică, trebuie să întâmpine un succes național” (*Critice*, I, ed. definitivă, Buc., 1925). Cronicarul ziarului *Seara*, Tudor Arghezi, scrie la 20 februarie : „Pentru întâia oară asistăm la un succes atât de caracteristic, și participăm cu sufletul întreg la sărbătorirea unui scriitor, care se întâmplă să reprezinte pământul țărănilor de peste Carpați (...) Noi nu putem, oameni cum sintem și arzătorii de victoriile viitoare, decît să mulțumim poetului Goga”. Criticul dramatic Emil Nicolau analizează, în cronică din *Universul* (19 februarie), jocul actorilor, accentul căzînd pe protagoniști : „sublim

a fost d. Ion Petrescu, în chipul firesc cum respinge propunerile ginerelui său și în furia sa cînd vorbește că a fost despoiat de pămîntul său strămoșesc”. Într-adevăr, istoria teatrului a omologat drept creație antologică apariția lui Ion Petrescu în Nicolae Borza („Ion Petrescu ieșe în primul plan cu figura bătrînelui Neculai Borza. Tipurile țărănești ale acestuia artist alcătuiesc o galerie care va rămîne în tradiția artei noastre dramatice”. Emil D. Fagure, în *Adevărul* din 18 febr., 1914). Pînă și gazeta *Conservatorul*, oficiosul partidului care recomanda prudență în atitudinea față de evenimentele transilvane, e nevoită să ia act de sonoră premieră (cu întîrziere, la 1 martie !) și să admită : „Conflictul dintre popor și stăpînire, atunci cînd autoritățile calcă legile și jandarmii suspendă orice noțiune de drept, este în mod plastic redat de d. Goga în scenă”.

Piesa, tipărită, trece, firesc, granița Predealului, și autoritățile habsburgice se grăbesc s-o confişte. La Sibiu, librăriile sînt percheziționate minuțios. În revista sibiană *Luceafărul* (nr. 7, 1 apr.), se scrie cu umor : „Așteptăm și procesul, care desigur va fi foarte interesant și va face pe *Domnul notar* într-adevăr nemuritor”. Îmbătrîniți în procese politice, ardelenii știau ce știau ! Revista *Transilvania* (Brașov, aprilie, 1914) anunță : „Piesa d-lui Octavian Goga, care a avut un succes așa de mare pe scena Teatrului Național din București, a fost confiscată de poliție (...) Parchetul a intentat proces autorului, pentru agitație”. Sentința îl condamnă pe poet la un an și jumătate închisoare. Scandalul judiciar a continuat o vreme, pînă în iunie 1914, cînd, izbucnind războiul mondial, Goga se stabilește definitiv în București pentru susținerea campaniei de intrare a țării în lupta unificatoare.

Cînd, în stagiunea 1920—1921, direcțorul Victor Eftimiu reia *Domnul notar*, în semn de omagiu noului ministru al Cultelor și Artelor, criticul Paul I. Prodan observa că piesa este „un document al unei epoci de tristă memorie, păstrîndu-și intactă valoarea artistică, socială, politică (...) *Domnul notar* este o pildă vie, bine prînsă, a moravurilor de pe vremea habsburgilor” (cronică în vol. Paul I. Prodan — *Teatrul românesc contemporan 1920—1927*, Buc., 1927).

În literatura patriei care-și văzuse împlinit idealul național, se recunoștea astfel caracterul de document al dramei. Recunoașterea la care posteritatea a scris, nuanțînd-o ori de cîte ori se evocă copleșitoarea personalitate literară a lui Octavian Goga și lupta sa de tînetțe pentru întregirea pămîntului străbun.

Ionuț NICULESCU